

Předložka *prostředkem* (koho, čeho), prostřednictvím, s pomocí^{*}

František Martínek

Abstract: This paper describes the lexicalisation of the preposition *prostředkem* ‚by means of, through‘ in Old Czech, its frequent use in Middle Czech and its decline in Modern Czech – the last sporadic examples are from the 20th century. It is based on dictionaries as well as electronic databases of Czech lexicon. It surveys the fluent borders between the preposition and the homonymous instrumental of the noun *prostředek* (*prostředek*, *postrědek* in Old Czech, respectively), from which the preposition has developed, and interprets some ambiguous contexts.

Key words: Czech lexicon; parts of speech; preposition; historical lexicology; historical lexicography; Old Czech; Middle Czech

o. Úvod

Článek si všímá vzniku, rozšíření a zániku sekundární předložky *prostředkem* v historii češtiny. Dovoluje si přihlásit se jednak k etymologické studii Igora Němce o slově *prostředek* (2009/1996), jednak k jubilejnímu vědeckému zájmu o neplnovýznamové lexikální jednotky, jež v jazyce vznikají a ustalují se v něm díky různým lexikalizačním a gramatikalizačním tendencím. Lexikální jednotka *prostředkem* je jedním z mnoha výsledků hledání abstraktních výrazů, rozšiřujících možnosti vyjadřování a stylové rejstříky jazyka, výrazů potřebných pro intelektuální vyjadřování. Slovnědruhový posun formy *prostředkem* je příkladem obvyklého postupu, kdy se z plnovýznamového slova, přesněji jeho jednoho tvaru, pádu, vytváří slovo neohebné, příslovce, a neplnovýznamové, předložka (srov. k tomu české *kolem*¹

^{*} Vznik příspěvku byl podpořen projektem GA ČR č. P406/10/1165 *Česká slovní zásoba v období humanismu a baroka: vývojové aspekty a Výzkumným centrem vývoje staré a střední češtiny* č. LC 546.

¹ První, nečetné doklady na *kolem* ve funkci předložky a příslovce pocházejí podle *Lexikální databáze humanistické a barokní češtiny* (Nejedlý 2010) z 1. poloviny 18. století.

a mnoho jiných).² Substantivum a předložku odlišujeme podle kritérií formálních i významových: prvním je postavení výrazu ve větné struktuře (je-li větným členem a je-li na něm závislý jiný větný člen), druhým, syntakticko-sémantickým, druh příslovečného určení vyjádřeného výrazem obsahujícím slovo *prostředkem* a třetím, těsně souvisejícím s předchozím, významový přenos od konkrétního, prostorového k abstraktn(ějš)ímu významu.

V následujících třech kapitolách budeme sledovat doložené výskyty konstituující se, fungující a zanikající sekundární předložky *prostředkem* v jednotlivých základních etapách vývoje češtiny.

1. Stará čeština

1.1 Než začneme zkoumat staročeské doklady, jsou nutné dvě poznámky, jedna slovtvorná a druhá lexikologicko-metalexikografická.

1.1.1 Neobvyklému způsobu utvoření staročeského slova *prostředek* se věnuje I. Němec ve výše zmíněné studii. Dané slovo označuje za předponově-příponovou odvozeninu, synonymní se substantivem *prostřed*. Substantivum *prostředek* bylo podle něj odvozeno z předložkového akuzativu *pro střed* ‚skrze střed‘ (2009/1996: 383). Pro takový akuzativ s významem překážky, kterou bylo třeba překonat, uvádí Němec následující staročeský doklad z BruncU 206a:³

(1) *Pověz mi, spí-li ta zvieřata ... u vrát, že si sem pro ně tak snadno přišel.* (t.: 382)

1.1.2 Zastavme se u zpracování hesel *prostřed* ve StČS. Příslušné substantivum, motivované předložkou, má jediný význam ‚střed, střední část, prostředek‘ a pět dokladů z 15. století, nepodstatných pro naše téma (s. v.); naproti tomu homonymní předložka a adverbium, zpracované v jednom hesle, mají dokladů mnohem více, a to i z nejstarších památek: v hesle je nejprve zpracována bohatě doložená předložka (pět významů prostorového určení podle otázek *kam*, *kde* a *kudy* a jeden význam časového určení podle otázky *kdy*), poté adverbium s významy ‚doprostřed‘ a ‚uprostřed‘ a menším množstvím dokladů.⁴ Pořadí slovních druhů v hesle přihlíží k stáří dokladů, avšak je v rozporu s předpokládaným vývojem lexikální jednotky od plnovýznamové

² Obecně se přijímá, že se předložka konstituuje z příslovce, ne naopak (k tomu srov. např. Němec 2009/1954: 235).

³ Staročeské památky citujeme a doklady uvádíme ve shodě se zásadami Staročeského slovníku (srov. StČS 1968).

⁴ I v JgSlov výrazně převládají u slova *prostřed* předložkové doklady nad adverbiálními (s. v.).

k neplnovýznamové (srov. pozn. 2). Jak uvedený rozpor vysvětlit? Je možné u předložky předpokládat elipsu substantiva? Nebo snad nepravidelný vývoj této formy nějak odráží netypický slovtvorný postup, jímž vznikla? I kdybychom zodpověděli uvedené otázky, zůstala by ještě jedna – po vzniku homonymního substantiva. Příklání se snad prostou analogií k základnímu významu substantiva *prostředek*?

1.2 Na rozdíl od předchozích otázek už budeme na tu následující – zda ve staré češtině můžeme hovořit o předložce *prostředkem* – hledat odpověď ve staročeských dokladech.

1.2.1 StČS neuvádí jako samostatné heslo ani předložku, ani adverbium *prostředkem*, má však hraniční doklady u substantiva *prostředek* (viz dále) a tamtéž i následující poznámku naznačující možnost adverbializace, jež se ovšem týká jiných lexikálních jednotek než sledované: „Spojení substantiva *prostředek* s předložkou lze někdy chápat jako spřežku, a to zvl. je-li substantivum bez bližšího určení (pak by šlo o přechod k adverbium; srov. nč. *doprostředka*, *zprostředka* ap.).“ (s. v.)

1.2.2 Abychom přiblížili významovou strukturu substantiva *prostředek*, *-dku/-dka* (s var. *postředek*) v StČS,⁵ stručně zde zachycujeme významy relevantní pro naše téma, tj. 1, 2, 7, 8 a 9, a podstatná místa jejich významových definic:

1. (čeho) *prostředek*, *střed*; (A) [jednoho objektu, děje ap.] *střední část*; (B) *centrum*, *těžiště*
2. koho/čeho [jednotlivců n. jednotlivin] *místo mezi kým/čím*; „skrzě p.“, „po p-cě“ čeho ap. *mezi kým/čím*
7. (čí/čeho k čemu [ději]) *prostředek* (*hmotný n. duchovní*), *nástroj*, *co umožňuje něco*
8. (čí/čeho) *postup*, *zvl. způsob jednání*
9. *prostřednictví*, *zprostředkování*, *zvl. činnost vedoucí k smíru mezi dvěma n. více osobami*⁶

1.2.3 Pro naše téma jsou důležité následující doklady, v nichž stojí substantivum v instrumentálu:

V 1. významu, jeho konkrétní podskupině ‚střední část‘, je tento doklad:

⁵ Vedle uvedeného substantiva obsahuje StČS ještě životné *prostředek*, *-dka* se dvěma významy, avšak také s poznámkou, že přechod od věcného substantiva k osobovému ještě není dovršen (s. v.).

⁶ Pro úplnost uvádíme i zbývající významy substantiva *prostředek* vymezené ve StČS (s. v.): 3. (mezi kým/čím [dvěma krajnostmi]) *přechod*, *přechodný stupeň*, *mezistupeň* – 4. (v čem [činnosti ap.]) *umírněnost*, *střední míra* – 5. (čeho [objektu]) *vnitřek*, *vnitřní část n. vnitřní prostor*; „u p-dku/-dcě“ čeho *uprostřed čeho*, *v čem* – 6. bibl. čeho [svícnu] *dřík*, *nosný sloupek* – 10. jur. u slovesa (čeho, mezi kým) *dohodnuté řešení*, *zvl. rozhodnutí sporu*.

- (2) *že jest byl **proftrzedkem** provaza Pán Ježíš svázan* RokPostK 157b

Úvaha o tom, že byl doklad špatně interpretován a znamená ‚provazem, pomocí provazu‘, je však pouze hypotetická (srov. 3.5).

Ve 2. významu stojí instrumentál substantiva *postržedek* v obrazném vyjádření; jeho adverbializace je komplementární k frazeologizaci celého spojení:

- (3) *bezpečnějiť by bylo **postrzedkem** jíti: zachovávatí ty [náležitě] věci* JakZjev 129b

Podobně na cestě k adverbializaci, jíž však tentokrát brání zájmeno ve shodném přívlastku, stojí instrumentál v následujícím dokladu u 7. významu. Nejde už tedy jako v předchozím případě o substantivum s konkrétním významem ‚prostředek, střed‘ ve funkci příslovečného určení místa, ale o substantivum s abstraktním významem ‚prostředek, nástroj‘ ve funkci příslovečného určení způsobu:

- (4) *tiem **proftrzedkem** ..., toť jest úmysl dobrý* RokLukA 247a

Za dvěma svislicemi, tj. jako „přechodný“ doklad, je u téhož významu následující:

- (5) *jako by se pokládala theorika v vyznamenání díla **proftrzedkem** instrumenta, kterěž jest v paměti* AlchLull 15

Doklad je doplněn překladovým ekvivalentem *pomocí* a instrumentál stojí v pozici před substantivem, čímž je snad naznačena možnost přisoudit danému tvaru funkci předložky.

U 8. významu ‚postup, způsob jednání‘ je instrumentál daného slova rozvit přívlastkem, a proto nelze o jeho adverbializaci či prepozicionalizaci uvažovat:

- (6) *právu sličným **proftrzedkem** dosti učinili sú* [otec a syn] GuallCtnostK 158

Nejabstraktnější, 9. význam ‚prostřednictví, zprostředkování‘ nám dává největší naději. Ta se potvrzuje dvojím dokladem, v němž bez výhrad interpretujeme tvar *prostředkem* jako sekundární předložku:

- (7) *neotvierají se tato slova, jediné **proftrzedkem** ducha božieho* JakZjev 456b, pod. AlchLull 17

Další doklady uvedené tamtéž pro nás zajímavé nejsou, protože abstraktní význam slova *prostředek* se konkretizuje ve význam činnosti (viz vystižení významu v bodě 1.2.2).

1.2.4 V exemplifikaci významů staročeského substantiva *prostředek* jsme našli tři nesporné doklady, v nichž lze původní substantivní instrumentál *prostředkem/prostředkem* interpretovat jako sekundární předložku – jde o doklady (5) a dvojí (7). Všimněme si však při této interpretaci, že doklady patří ke dvěma různým významům, 7 a 9. Tato skutečnost do jisté míry problematizuje stávající významové zpracování tak bohatě polysémní lexikální jednotky, při němž je nutné promýšlet řazení významových odstavců a rekonstruovat řadu významových posunů a změn, jako jsou abstraktizace a konkretizace. Je známé – a naše příklady to potvrzují –, že tyto změny neprobíhají pouze mezi jednotlivými významy, ale často i v jejich rámci.

1.3 Ve staročeských dokladech jsme našli kontexty, v nichž se konstituuje slovnědruhově homonymní lexikální jednotka. Vzhledem k nízkému počtu takových dokladů je však oprávněné, ba téměř nutné tuto novou lexikální jednotku zpracovat ve významové struktuře původního slova. Ekvivalentem *pomocí* u 7. významu je navíc na slovnědruhový přechod dobře upozorněno.

Obdobná situace nastává u substantiva *pomoc*. StčS rovněž nezachycuje potenciální sekundární předložku *pomocí* jako samostatné heslo, ale „pouze“ jako frazém (*s*) *pomocí (čeho)* u 1. významu slova *pomoc* ‚pomoc, přispění (koho komu), uplatnění něčí moci ve prospěch někoho‘ s výkladem ‚pomocí (prostřednictvím) čeho, skrze co, čím‘. Exemplifikaci tvoří tři doklady s předložkou *s* a následující doklad bez ní:

- (8) *svatého pokánie pomoczy móż navrátiti* [nevinnost] AlbRájA 46b

2. Střední čeština

Sekundární předložka *prostředkem* dosáhla v češtině doby střední značného rozšíření, jak uvidíme v úplném přehledu jejích dokladů v *Lexikální databázi humanistické a barokní češtiny* (Nejedlý 2010),⁷ která zachycuje celkem téměř 200 dokladů na lemma *prostředek*.

⁷ Dále jen *Lexikální databáze*. – Prameny dokladů citujeme zkratkami užívanými v této databázi, případně je blíže určujeme podle údajů uvedených na excerpčním lístku. Přípisky v hranatých závorkách pocházejí od autora lístkové kartotéky Zdeňka Tyla – až na otazníky, ty, stejně jako zvýraznění v dokladech, doplnil autor tohoto článku.

2.1 Nejprve uvádíme dva vybrané formálně podobné doklady na instrumentál substantiva *prostředek*, užitý v platnosti příslovečného určení místa, s konkrétním, prostorovým významem ‚středem‘:⁸

- (9) *řeka prostředkem města teče* VelDict Oo 3b1 (1579)
- (10) *meze pokolení Gád ... táhly se skrze polovici aneb prostředkem země Ammonitských* CestSvat I 416 (1592)

2.2 Prostupnost hranice mezi substantivem s přeneseným významem a sekundární předložkou a možnost výskytu těchto forem v bezprostředním sousedství dokládá následující úryvek, v němž hodnotíme první slovo *prostředkem*, mající funkci příslovečného určení způsobu, vzhledem k přítomnosti shodného přívlastku jako substantivum. Další dva výskyty daného slova je naproti tomu podle našeho názoru oprávněně považovat za sekundární předložku:

- (11) *Kristus Pán podlé těla jest z Davidova rodu. Tedyť nějakým prostředkem z semene Davidova pošel. Nepošelť pak prostředkem Jozefa ani z jeho semene, ale prostředkem samé Marie Panny...* ŠtajPost 922 (1691)

2.3 Doklady na předložku *prostředkem*, k nimž je pochopitelně nutné přiřadit i *prostředkem Jozefa* a *prostředkem samé Marie Panny* z dokladu (11) citovaného v bodě 2.2, dělíme na dvě skupiny podle slov, s nimiž se předložka pojí.

2.3.1 Zhruba v polovině dokladů předložka určuje substantivum *smrt*; spojení *prostředkem smrti* je velmi frekventované:⁹

- (12) *Když hospodář některý osedlý z tohoto světa prostředkem smrti vykročí* VýbTemp II 171 (DobřenZpráv) (1550–1580)
- (13) *jiných několik knížat také prostředkem přirozené smrti z tohoto světa sešlo* HájKom A4b (1580)
- (14) *jestliže by kterejkoli držitel ... prostředkem smrti ... z tohoto světa sešlo* ArchČ 18,399 (1583)

⁸ Srov. doklady (29) a (30) cit. v bodě 3.2.1.

⁹ Srov. i doklady v bodě 3.4. Staré doklady tohoto ustáleného spojení nabízejí také internetové vyhledávače.

- (15) *nebo on vyšed **prostředkem** smrti z tohoto života* JgSlov/BiblKral k Sap 4,7¹⁰
- (16) *kdyby mně Pán Bůh ... **prostředkem** smrti z tohoto světa pojíti ráčil* TeigeMíst I/1,371 (1599)
- (17) *poněvadž ... **prostředkem** smrti s tohoto světa jest vykročil* TrestTáb 331 (1599)
- (18) *aby [sv. Bartoloměj] utrpení podniknouce tělesné, do radosti věčné bral se **prostředkem** smrti* RozenKanc 388 (1601)
- (19) *Poněvadž jeho lehrmistr **prostředkem** smrti světa zešel* ProtokolMal 82 (1615)
- (20) *milost svou od nich [řeholnic Anežka], jsouc **prostředkem** smrti oddělená, neodvrátila* BeckAnež 147 (1701)

2.3.2 Jiné doklady než ty se slovem *smrt* tvoří kontinuum od abstrakta označujícího činnost nebo výsledek činnosti přes pojmenování osoby, zpravidla zastávající nějakou funkci, až k *propriu*:

- (21) *s. panna Anýžka Politiana v prostřed zůřivé zimy nejkrásnější růži **prostředkem** modlení obdržela* DamPost I 538 (1727)
- (22) *jestliže matka, když vidí děti své **prostředkem** šetrného a pracného vychování zdařilé, ctnostné, Bohu a lidem milé* WaldtKáz, dedikace IIa (1736)
- (23) *Jiné pak svévolné **prostředkem** práv nutká mocí pořádnou k spravedlnosti.* BrikPráv 8/2 (1536)
- (24) ***prostředkem** slova Božieho* BrikPráv 7/22 (1536)
- (25) *od přísežných, **prostředkem** vrchností k tomu zřízených posluhovalo* PrávKold (1579)
- (26) ***prostředkem** věrných správcův* LautPol 60 (1584)¹¹

¹⁰ JgSlov má sousloví *prostředkem smrti* doloženo i z Harantova cestopisu.

¹¹ JgSlov nabízí ještě následující doklad z téhož pramene: (26') *prostředkem velikého štěstí.*

- (27) *tehdy se s ním prostředkem dobrých lidí o to srovnati má* NaučOl 30 (1554)
- (28) [aby vládcové bibli] *k sobě přijímali jakožto vlastně jim náležející a od samého Pána Boha prostředkem Mojžiše jim připsanou* BiblMel 1570 (předmluva/dedikace); srov. také doklad (11)

2.4 Je vhodné zpracovat v hypotetickém slovníku humanistické a barokní češtiny předložku *prostředkem* jako samostatnou lexikální jednotku a odchýlit se tak od praxe *Lexikální databáze* (Nejedlý 2010), kde formu *prostředkem* jako samostatné lemma ani heslo nenajdeme, protože její vyčlenění je věcí sémantické analýzy, jež nebyla náplní příslušného projektu? Na danou otázku odpovídá tento článek ano, a to již na základě četnosti dokladů.¹² Zpracování lexémů tohoto typu je jistě vhodné doplnit poznámkou o určité nestabilitě slovnědruhově homonymie (srov. 2.2), o slovnědruhovém přechodu probíhajícím, přesněji řečeno uvědomovaném si a reflektovaném, neboli o užívání dané formy s analogickým významem také v jiné, primární slovnědruhově funkci.

3. Nová čeština

3.1 V reprezentativních slovnících češtiny z 19. století (JgSlov, KottSlov) je hledaný tvar zachycen jak ve střední češtině (excerpta z ní v JgSlov výrazně převládají),¹³ tak v češtině soudobé. V JgSlov je dokonce vyhrazen významový odstavec pro instrumentál s abstraktním významem „Prostředkem, mittelft, vermittelft, medianté“ (s. v.).

3.2 V PSJČ nacházíme jako samostatná hesla jednak substantivum *prostředek*, -dku a -dka m., jednak adverbium *prostředkem* s ekvivalenty *vprostřed* a *uprostřed*.

3.2.1 Substantivum v instrumentálu nesoucí konkrétní, prostorový význam plní v následujících příkladech funkci příslovečného určení místa. Funkce i význam substantiva ho spojují se slovnědruhově homonymním adverbiem (3.2.3). PSJČ nabízí dva doklady analogické ke středněčeským dokladům (9) a (10) citovaným v bodě 2.1:

- (29) *Vzhůru po ulici, prostředkem nevydlážděné jízdni dráhy, šel lampář.* Merh.¹⁴

- (30) *Prostředkem stepi dlouhá cesta běží.* Mach.

¹² Konkrétní zpracování přitom samozřejmě záleží na koncepci slovníku, na jeho způsobu hnízdování apod., což zde můžeme ponechat stranou.

¹³ Srov. středněčeské doklady citované v oddíle 2 a zejména poznámky 10 a 11.

¹⁴ Zkratky pramenů v této kapitole uvádíme dle zkratk v PSJČ a SSJČ.

3.2.2 Pro substantivum v instrumentálu nesoucí abstraktní význam ‚pomocí, prostřednictvím‘ uvádí slovník následující čtyři doklady:

- (31) *Chce [Ferdinand] na dvoru svém českou kancelář zříditi a **prostředkem** jí zemi spravovati.* Rez.
- (32) *Bylo by ti možno přispěti jim, kdybys o nich byl nevěděl **prostředkem** svého dobrodružství?* Lier.
- (33) [Ženském,] *nemohouce toho [zaopatřit se] jinak nežli **prostředkem** sňatku, odevzdávají svůj osud do rukou muže, který se právě namane.* Her.
- (34) ***Prostředkem** synovce svého získal si přízeň císařovu.* Jir.

3.2.3 U adverbia *prostředkem* uvádí slovník následující dva doklady, v nichž má slovo konkrétní, prostorový význam:

- (35) *Všecky stany byly z bílého, po všech krajích i **prostředkem** červenými pruhy lemovaného plátna* Klicp.
- (36) *Okolo nažloutlých stěn stály odřené stoly a **prostředkem** se vlekla dlouhá tabule.* Tyl.

3.2.4 Součástí adverbialního hesla v PSJČ je také následující text: „*Zast. předl. s gen. pomocí, s pomocí, skrze.*“ (s. v.). Za ním následuje – před odkazem na substantivum *prostředek* – následující doklad:

- (37) *Král dle toho mohl jednati toliko **prostředkem** Čechův, t. j. skrze úředníky zemské.* Kal.

Na jednu stranu je na adverbialním hesle v PSJČ velmi cenné, že vymezuje *prostředkem* jako předložku, na druhou stranu svědčí porovnání dokladů (31)–(34) s dokladem (37) o nejednotném lexikografickém zpracování hesel, protože ve všech těchto případech je žádoucí slovo *prostředkem* klasifikovat stejně.

3.3 V SSJČ najdeme již pouze substantivum *prostředek*, *-dku* m. U jeho třetího významu s výmluvnou značkou † a ekvivalenty *zprostředkování*, *prostřednictví* nalez-

neme vedle akuzativního dokladu *usilovali o to, aby pokojný p. učinili* (Tomek) také doklad již citovaný z PSJČ pod č. (34).

3.4 V synchronní složce Českého národního korpusu – SYN nalezneme dva výskyty sousloví *prostředkem smrti*. Prvním zdrojem je Durychův pozdní román *Kouzelný kočár* – je zřejmé, že Durych jako romanopisec užíval také archaické jazykové prostředky –, druhým monografie Marie Koldinské *Každodennost renesančního aristokrata*, kde jde téměř jistě o citát ze středněčeské památky.¹⁵

3.5 Pro pobavení jubilantky zde uvádíme ještě jeden zdánlivě dvojnásobný doklad, získaný pomocí internetového vyhledávače a pocházející z periodika *Žižka: česko-moravský vojenský týdeník* z r. 1871: *Dvacet mužů drželo **prostředkem** provazů naplněný balón v povětří se vznášející. (...) V celý čas rekognosce zůstal balón na provazech upevněn*. Pokud nebudeme uvažovat jen o přeneseném významu a sekundární předložce, ale také o potenciálním konkrétním významu ‚střed, prostředek‘, můžeme se vrátit k interpretaci staročeského dokladu (2) citovaného v bodě 1.2.3.

4. Závěr

Novočeské slovníky zachycují poslední doklady užití předložky *prostředkem*, mapují tak její zánik a podávají jeho chronologii. Jaké mohly být příčiny zániku předložky *prostředkem*? Nabízejí se tři následující hypotézy, jež se vzájemně nevylučují, naopak by se mohly podporovat: 1. Daná předložka byla z češtiny odstraněna v důsledku puristických snah, protože má abstraktní význam a podobá se německému *mittels*, resp. vzoru obvyklému v německé slovtvorbě (srov. Jelínek 2007). 2. Pro komunikaci bylo nevýhodné, že je daná předložka velmi dlouhá (srov. synonymní *pomocí*), popř. že instrumentál výchozího substantiva ustrnul také ve funkci adverbia. 3. Výchozí slovo mělo příliš rozsáhlou polysémní strukturu,¹⁶ a proto se v jazyce mohlo lépe uchytit synonymní *prostřednictvím*, neboť vzniklo ze slova s užším významovým spektrem.¹⁷

¹⁵ Durychův román je v korpusu SYN2000, monografie Koldinské pak v korpusu SYN2005.

¹⁶ Jak je uvedeno v oddíle 1.2.2 a v poznámce 6, ve StčS je rozlišeno 10 významů.

¹⁷ Pro jeho výchozí substantivum *prostřednictví* máme k dispozici první doklady z 1. poloviny 16. století, srov. JgSlov a Nejedlý 2010 s. v. Dané substantivum není doloženo ve StčS.

Literatura

Český národní korpus – SYN. Ústav Českého národního korpusu FF UK [citováno ze dne 8. 1. 2012], <http://www.korpus.cz>, Praha.

Jelínek 2007: Jelínek, M., Boj proti germanismům v poslední třetině 19. století. In: Pleskalová, J., a kol., *Kapitoly z dějin české jazykové a bohemistiky*. Praha: Academia, 545–557.

JgSlov: Jungmann, J., *Slovník česko-německý* 1–5. Praha: Knížecí arcibiskupská knih-tiskárna, 1835–1839.

KottSlov: Kott, F. Š., *Česko-německý slovník zvláště grammaticko-frazeologický* 1–7. Praha: Knih-tiskárna J. Koláře a F. Šimáčka, 1878–1893.

Nejedlý 2010: Nejedlý, P., a kol.: *Lexikální databáze humanistické a barokní češtiny* [online], verze 0.9.9.3 [citováno ze dne 1. 9. 2011], <http://madla.ujc.cas.cz>, Praha.

Němec 2009/1954: Němec, I., O slovanské předponě *po-* slovesné. In: Němec, I., *Práce z historické jazykovědy*. Praha: Academia, 233–250 (původně *Slavia* 23, 1–22).

Němec 2009/1996: Němec, I., Proč má slovo *prostředek* předponu *pro-*. In: Němec, I., *Práce z historické jazykovědy*. Praha: Academia, 382–384 (původně *Naše řeč* 79, 57–60).

PSJČ: *Příruční slovník jazyka českého* 1–8. Praha: Státní nakladatelství, Školní nakladatelství a Státní pedagogické nakladatelství, 1935–1957, rovněž dostupný na <http://bara.ujc.cas.cz/psjc/> [citováno ze dne 8. 1. 2012].

SSJČ: *Slovník spisovného jazyka českého* 1–4. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd, 1960–1971, rovněž dostupný na <http://ssjc.ujc.cas.cz> [citováno ze dne 8. 1. 2012].

StěS 1968: *Staročeský slovník. Úvodní stati, soupis pramenů a zkratek*. Praha: Academia.

StěS: *Staročeský slovník*. Praha: Academia, 1968–2008.

*Ústav českého jazyka a teorie komunikace
Filozofická fakulta Univerzity Karlovy v Praze
nám. Jana Palacha 2, 116 38 Praha 1
frantisek.martinek@ff.cuni.cz*